Den indkomstpolitiske strid i vinteren 1967–68

Steen Leth Jeppesen

Det er vel et almindeligt indtryk, at en nok så væsentlig del af den partipolitiske strid og parlamentariske kamp i dansk politik i en lang årrække har drejet sig om emner inden for det økonomisk-politiske område, medens i mindre grad udenrigspolitiske, forsvarspolitiske, kulturelle eller uddannelsesmæssige problemer i længere tidsrum har spillet en central rolle i debatten.

Nu bør det fastslås, at alle – eller i hvert fald næsten alle problemer – har en økonomisk og fordelingsmæssig side. Også kulturelle og udenrigspolitiske problemer indebærer økonomiske og fordelingsmæssige aspekter, men tilsvarende har det, vi normalt kalder økonomiske og fordelingsmæssige spørgsmål, altid kulturelle og andre aspekter. I det hele taget kan man jo sige, at den måde, vi løser vore såkaldt økonomiske problemer på, viser noget om vor hele livsstil, etik, samfundssolidaritet o. s. v.

Selv om der således ikke i denne forstand eksisterer isolerede økonomiske spørgsmål, så lidt som sociale, kulturelle eller sundhedsmæssige spørgsmål – men blot spørgsmål, der i en relevant sammenhæng alle er politiske – så er det dog nok rigtigt at slutte, at for mange politikere og formentlig i endnu højere grad for offentligheden fremstår der i dansk politik som lige fremhævet nogle afgørende problemsæt, som man vil karakterisere som økonomiske i den forstand, at de i særlig grad har at gøre med allokeringen af de materielle ressourcer. Som eksempler på sådanne problemsæt skal nævnes hele striden omkring den løbende konjunkturpolitik, finanspolitikken, pengepolitikken etc., skattereformdiskussionen og overvejelserne om markedspolitikken. At opfattelsen er således, fremgår også af, at det først og fremmest er partiernes mere økonomisk skolede ledere samt egentlige økonomiske eksperter, der beskæftiger sig med disse problemer.

Som et eksempel på en sådan økonomisk-politisk strid skal i denne artikel gennemgås nogle hovedtræk i den kamp om *indkomstpolitikken,* der i så høj grad slog igennem i vinteren 1967–68, og som således i december 1967 blev den umiddelbare anledning til den socialdemokratiske regerings fald og udskrivelsen af folketingsvalget i januar 1968.

TABEL 1

Land	Årlig stigning i lønindeks pct.		Årlig stigning i indeks for forbrugerpriser pct.	
	60–65	65–68	60–65	65–68
Belgien	8,0	7,3	2,5	3,2
Danmark	10,5	10.8	5,5	7,4*
England	7,3**	6,0	3,6	3,7*
Frankrig	7,5	8,0	3,8	3,3
Holland	9,8	8,1	3,5	4,3
Japan	10,1	13,2	6,2	4,8
Italien	10,6	4,1	4,9	2,3
Norge	7,2	7,5	4,1	3,7
Sverige	8,4	7,8	3,6	4,2
Vesttyskland	9,5	5,2	2,8	2,3
USA	2,9	4,8	1,3	3,3

Kilde: OECD: »Main Economic Indicators«.

Noter: For følgende lande er der ved lønberegningen benyttet tal for de gennemsnitlige timefortjenester for arbejdere i industri og håndværk: Belgien, Danmark, England (ugentlige gennemsnitsfortjenester), Japan (månedlige), Norge, Sverige, Vesttyskland og USA. For de øvrige lande er der benyttet tal vedrørende lønsatser per time.

* Disse tal er i særlig høj grad påvirket af ændringer i den direkte beskatning og andre foranstaltninger, som har umiddelbar indflydelse på forbrugsprisniveauet.

** 1963–65.

Ved indkomstpolitik har man normalt forstået foranstaltninger, der ved et givet beskæftigelsesniveau gennem indgreb direkte i dannelsen af pengeindkomsterne har haft til formål at mindske tendenserne til indenlandsk omkostningsstigning [1].

Medens det danske lønniveau i 1950'erne steg noget langsommere end i adskillige andre udviklede lande, har der – som det fremgår af *tabel 1* ovenfor – i 1960'erne – op til 1968 – været tale om en set i en internationalt sammenligning stærk lønstigning her i landet. Indtil og med 1968 var lønstigningen i 1960'erne således stærkere i Danmark end i de øvrige udviklede vestlige lande – bortset fra Japan. For hele perioden i 1950'erne således stærkere i Danmark end i de øvrige udviklede vestlige lande – bortset fra Japan. For hele perioden i 1950'erne og op til 1968 under ét var den danske lønstigning også en del kraftigere end i de andre udviklede vestlige lande, ligesom det må tages i betragtning, at det danske omkostningsniveau allerede fra førkrigstiden internationalt set var relativt højt, hvilket man ikke for alvor søgte at modvirke ved kronedevalueringen i 1949 [2].

1. Se iøvrigt Steen Leth Jeppesen: »De danske indkomstpolitiske erfaringer«, »*Økonomi og Politik*«, nr. 2 1968, pp. 139–142, og samme: »Indkomstpolitik«, Gyldendal, København, 1973.
2. Jfr. også vurderingen hos Jørgen Gelting: »Indkomstpolitikken«, »*Nationaløkonomisk Tidsskrift*«, 1963, 5.–6. hefte, p. 190 f.

Det er umiddelbart indlysende, at en sådan udvikling i det danske omkostningsniveau vil føre til en forringelse af de danske eksporterende og importkonkurrerende erhvervs konkurrenceevne over for udlandet, medmindre der da her i landet sker en stadig kraftigere produktivitetsstigning end i de lande, vi konkurrerer med.

Nu er »konkurrenceevnen« på ingen måde noget klart og entydigt defineret begreb. Erhvervslivets konkurrenceevne kan således ikke blot udtrykkes ved dets evne til i det hele taget at sælge bestemte varer til priser, som er lavere – eller i hvert fald ikke højere – end priserne på tilsvarende varer i udlandet. Konkurrencen foregår i realiteten i vore dage ofte derved, at man udvikler nye produkter og produktionsmetoder, som i særlig grad appellerer til forbrugerne, eller som tillader massefremstilling af traditionelle varer til billige priser. Det må imidlertid anses som afgørende for at gennemføre en sådan fornyelsespolitik, at virksomhederne er i stand til at indtjene en tilstrækkelig høj profitmargin på deres omsætning og samlede kapital. I sig selv medfører fornyelsespolitikken et behov for nyinvesteringer og for research. Dette kan kun finansieres, såfremt produktionen i passende grad er rentabel, hvilket igen vil forudsætte, at omkostningsniveauet ikke bringes for højt i vejret – ved stabile valutakurser – set i forhold til omkostningerne i de vigtigste af de andre udviklede vestlige lande. Hertil kommer så, at også for nyinvesteringsaktiviteten, og ikke mindst for produktudvikling og research, er lønomkostningerne i sig selv af ofte meget betydelig vægt, således at udviklingen af disse omkostninger herigennem må antages at få en nok så kraftig indvirkning på erhvervslivets konkurrenceevne.

Indkomstpolitikken, der altså retter sig mod konkurrenceevnens opretholselse eller forbedring ved et bestemt beskæftigelsesniveau, er at opfatte som te supplement til den generelle finans- og pengepolitik. Den bagved liggende betragtning er, at en finans- og pengepolitisk stramning, som kan eliminere den for stærke omkostningsstigning, vil føre til en større afvigelse fra en situation med fuld beskæftigelse, end det politisk anses for ønskeligt.

Pengeindkomststigninger vil foruden virkninger på omkostningsniveauet også forøge borgernes købekraft og forbrug og dermed efterspørgselen. Det er klart, at efterspørgselsstigningen kan modvirkes og, om det ønskes, helt elimineres gennem stramning af finans- og eller pengepolitikken. Men selv om man på denne måde inddrager den købekraftsforøgelse, der er forbundet med f. eks. en lønstigning, vil omkostningsstigningen – der også er et resultat af lønstigningen – stadig virke som en byrde på de virksomheder, der skal udbetale de højere lønninger. Naturligvis kan man i det hele taget forhindre løn- og pengeindkomsstigningen eksempelvist gennem kraftige skatteforhøjelser, der skaber stor arbejdsløshed, og man kan måske også ad denne vej få lønninggerne til at falde, således at en tidligere omkostningsstigning redresseres. Som

ovenfor nævnt vil imidlertid en sådan politik medføre en arbejdsløshed, der efter alt at dømme langt vil overskride, hvad man politisk vil være villige til at akceptere. Vil man så alligevel bevare eller styrke erhvervslivets konkurrenceevne, kan indkomstpolitikken komme på tale som et supplement til finans- og pengepolitikken.

De indkomstpolitiske erfaringer

Den danske indkomstpolitiske diskussion har især taget fart siden oprettelsen af Det økonomiske Råd i 1962. Forslag til oprettelse af denne institution blev stillet allerede af formandskabet for det såkaldte samordningsudvalg i 1956. Det har formentlig haft betydning, at oprettelsen af Rådet tidsmæssigt nogenlunde faldt sammen med en fase i konjunkturudviklingen, hvor den kraftige økonomiske ekspansion, der satte ind i 1957–58 – fra omkring 1961 – i stadig højere grad havde antaget inflationær karakter. Dette fremgår også af det rekordagtige betalingsbalanceunderskud for 1962 på ca. 1,7 mldr. kr., hvilket udgjorde næsten $3^1/_2$ pct. af bruttofaktorindkomsten. Oprettelsen af Det økonomiske Råd skete iøvrigt navnlig på tilskyndelse fra Det radikale Venstre, medens især Venstre og Det konservative Folkeparti udtrykte skepsis med hensyn til nytten af en sådan institution.

Milepæle i den danske indkomstpolitiske debat har iøvrigt været helhedsløsningen fra februar-marts 1963, hvorved man lovmæssigt fastlagde indholdet i de kollektive arbejdsoverenskomster, indførte et midlertidigt prisstop samt regulerede de statsansattes lønforhold og landbrugsstøtten. Derudover kan nævnes den indkomstpolitiske tilkendegivelse under åbningsdebatten i folketinget i oktober 1965 fra partierne Venstre og Det radikale Venstre – den såkaldte VR-plan [3] – samt betænkningen fra det såkaldte antiinflationsudvalg i maj 1966 [4], der i særlig grad blev omtalt som følge af sine betragtninger vedrørende den automatiske dyrtidsregulering. Endvidere kan det nævnes, at Det økonomiske Råds formandskab i december 1962, februar 1963, november 1964, oktober 1965 samt i september og december 1966 fremlagde redegørelser og udtalelser, som i høj grad berørte de indkomstpolitiske problemstillinger. Endelig afholdt statsministeren i efteråret 1964 samt i efteråret 1966 møder med repræsentanter for interesseorganisationerne, hvorunder spørgsmålet om rammer for en stigning i pengeindkomsterne berørtes.

Alt i alt må det siges om den indkomstpolitiske debat op til 1967–68, at først og fremmest formandskabet for Det økonomiske Råd var toneangivende. Som helhed forholdt lovgivningsmagten sig afventende – bortset fra helhedsløsningen i 1963. Over for de forskellige forsøg på opstilling af indkomst-

3. Se Leth Jeppesen »*Økonomi og Politik*«, ovf. cit., p. 154.
4. »Inflationens årsager«, *betænkning afgivet af det af økonomiministeren den 2. juli 1965 nedsatte udvalg*, betænkning nr. 421, maj 1966.

rammer og formulering af en indkomstpolitik var regering og folketing således reelt set passive, og det er vanskeligt at se, at de anførte forsøg på formulering af en frivillig indkomstpolitik i den behandlede periode har sat sig synbare spor i pris- og omkostningsudviklingen. En vis virkning kan måske konstateres fra indgrebene i 1963, men det er her meget vanskeligt af udskille, hvad der måtte skyldes de indkomstpolitiske indgreb, samt hvad der har været forårsaget af den også ved helhedsløsningen gennemførte finanspolitiske stramning. Når denne konstatering er gjort, må det naturligvis understreges, at man skal være varsom med ganske at negligere de langsigtede, pædagogiske effekter af navnlig Det økonomiske Råds formandskabs virksomhed [5].

Devalueringen i november 1967 og regeringens forslag

Den indkomstpolitiske strid i vinteren 1967–68 udløstes af regeringens beslutning om en devaluering af den danske krone den 18. november 1967. Kronedevalueringen på 7,9 pct. var igen udløst af en devaluering af det engelske pund på 14,3 pct. Blandt de øvrige devaluerende lande var Spanien, Island, Irland og New Zealand. Regeringens afgørelse vedrørende devaluering af kronen støttedes foruden af regeringspartiet, Socialdemokratiet, af Socialistisk Folkeparti, medens især Det konservative Folkeparti kritiserede beslutningen. Landbrugets og fiskeriets organisationer samt LO erklærede sig enige i regeringens beslutning, idet dog Landbrugsrådet tilkendegav, at man helst havde set en devaluering af samme størrelse som den engelske. Repræsentanter for byerhvervene udtalte sig derimod kritisk om devalueringen.

Umiddelbart efter devalueringen gennemførte regeringen – ved hjælp af sine egne, SF's og radikales stemmer – en lov om avancestop i byerhvervene. I begyndelsen af december måned fremsatte arbejdsministeren så yderligere lovforslag om en ændring af dyrtidsreguleringen, således at der i et år skulle bortses fra de tre første points, hvormed reguleringspristallene for 1968 oversteg 124 points (januar 1963 = 100; reguleringspristallet var for juli 1967 opgjort til 123,3). Endvidere fremsatte finansministeren forslag om en éngangsskat på 3 pct. af skalaindkomsten for skattepligtige, som ikke i 1967 havde haft indkomst, der berettigede til et lønmodtagerfradrag på selvangivelsen på 800 kr. Engangsskattens provenu blev anslået til 300–350 mill. kr.

En devaluering af kronen indebærer, at priserne på udenlandsk valuta stiger. Alt andet lige fører dette med sig, at importpriserne stiger målt i danske kroner, medens de priser, de danske erhverv opnår for deres eksportvarer, forhøjes målt i danske kroner. Nu vil alt andet næppe forblive lige ret længe,

5. Jfr. Leth Jeppesen ovf. cit. pp. 144–152.

og man kan således forestille sig, at udenlandske eksportører sætter priserne ned for at imødegå virkningerne af devalueringen på deres konkurrenceevne, ligesom man kan forestille sig, at danske eksportører benytter deres nyerhvervede prisfordel til at sætte priserne ned på de udenlandske markeder – eller måske snarere: Undlader at foretage prisforhøjelser, som de ellers ville have gennemført – for derigennem at ekspandere deres udenlandske salg. Man kan også forestille sig, at danske eksportører vil udnytte den forbedrede rentabilitet af deres eksportsalg til nyinvesteringer, som kan øge konkurrenceevnen, til en øget reklameindsats eller udbygning af salgsapparatet på de udenlandske markeder etc.

Hvorledes alt dette forløber, er det ikke muligt at forudsige uden en nærmere diskussion af de forskellige udbuds-, efterspørgsels-, reklameelasticiteter m. v., hvilket ikke skal forsøges her [6]. Det skal blot slås fast, at sigtet med en devaluering ofte vil være at forbedre konkurrenceevnen i forhold til, hvorledes denne ellers ville have været. I Danmarks situation i november 1967 var der således tale om, at man ikke fuldt ud ville akceptere den forringelse af konkurrenceevnen, som isoleret set ville have været et resultat af den engelske devaluering – og som især ville ramme landbrugets indkomster – samtidig med at man formentlig tilstræbte en forbedret konkurrenceposition over for de øvrige udviklede vestlige lande, hvilket bl. a. kan ses på baggrund af den ovenfor påpegede mindre heldige danske omkostningsudvikling i de forudgående år. Det har i den forbindelse formentlig også været af betydning, at arbejdsløsheden fra maj 1967 lå en del højere, end tilfældet havde været i de tilsvarende måneder i de sidste tre år, hvortil som tidligere anført kom, at betalingsbalanceunderskuddet var voksende.

Nu er det imidlertid klart, at en valutakursændring fører til en forskydning i de relative priser og dermed umiddelbart til en ændring i indkomstfordelingen. Ved en isoleret dansk devaluering sker der således i første omgang en indkomstomfordeling til fordel for de eksporterende og importkonkurrerende erhverv. I en situation, hvor der trods alt er nogenlunde fuld beskæftigelse og således et højt aktivitetsniveau, må man forvente, at denne omfordeling udløser en række yderligere økonomiske processer. Når importvarerne stiger i pris, vil det i sig selv fordyre eksportproduktionen, og dertil kommer, at den resulterende stigning i leveomkostningerne vil udløse opadgående tendenser i løn- og indkomstniveauet. Denne procens kan f. eks. udspilles via den automatiske dyrtidsregulering, men også uden denne ordnings eksistens måtte det påregnes, at der ville være en sammenhæng mellem leveomkostnings- og lønstigningen. En sådan stigning i lønninger og priser vil imidlertid i sig selv

6. Om prisudviklingen efter devalueringen se i øvrigt »Statistiske Efterretninger«, nr. 23, 1968.

udløse nye løn- og prisstigninger, og får denne proces lov til at fortsætte, vil den sluttelig have medført en sådan stigning i det indenlandske omkostningsniveau, at den umiddelbare forskydning i indkomstfordelingen – der var ensbetydende med en forbedring af konkurrenceevnen over for udlandet – opspises. Man kan også opfatte denne proces som et forsøg på fra lønmodtagere og erhvervsdrivende uden for de eksporterende og importkonkurrerende erhverv at redressere den forskydning i fordelingen til fordel for de beskæftigede og kapitalisterne i konkurrencesektoren, som devalueringen i første omgang medførte.

I en situation med nogenlunde fuld beskæftigelse må man derfor almindeligvis antage, at en devaluering, såfremt den nogenlunde – i hvert fald i en vis periode – skal bevare sine initialvirkninger, må følges op med økonomisk-politiske indgreb, der kan eliminere eller i det mindste forsinke den indenlandske omkostningsstigning. Der kan således være tale om, at man gennemfører en finans- og pengepolitisk stramning for at begrænse de efterspørgselsmæssige muligheder for, at en pris- og omkostningsstigning kan rulle videre, ligesom også her de indkomstpolitiske suppleringsmidler naturligt vil komme på tale.

Da man som nævnt i 1967 allerede havde oplevet en stigning i arbejdsløsheden, var det vel for så vidt naturligt, at regeringen ikke umiddelbart ønskede en kraftig finanspolitisk stramning, som kunne have forøget arbejdsløsheden ud over det politisk ønskede, og at den derfor i sine følgeforslag lod indgå de ovenfor anførte indkomstpolitiske momenter.

Det må dog understreges, at der ikke her skal tages stilling til, hvorvidt regeringens følgeforslag til devalueringen var rigtige eller forkerte i økonomisk forstand. Spørgsmålet ligger i sig selv på grænsen af det meningsløse, eftersom enhver besvarelse må indebære en række politiske vurderinger. Naturligvis kunne man i den givne situation forestille sig andre økonomiske samfundssystemer, hvor tilsyneladende andre løsningsmuligheder ville foreligge. Ligeledes kunne man hævde, at en yderligere forhøjelse af skatter og afgifter og dermed følgende reduktion i beskæftigelsesniveauet principielt ville være at foretrække frem for indgrebet i lønmodtagernes dyrtidsordning. Man kunne jo også politisk forestille sig, at der blev truffet det valg, at man midlertidigt skulle nyde devalueringsfordelene og iøvrigt belave sig på en større udenlandsk nettolåntagning. Det er selvsagt ikke muligt at sige, hvilken af disse løsninger, der ville være »rigtig« eller »forkert«. Når spørgsmålet alligevel i en vis forstand kun kan siges at ligge på grænsen til det meningsløse – og ikke langt hinsides denne grænse – beror det på, at man formentlig kan opstille visse generelle rammer omkring en overvejende politisk majoritets økonomisk-politiske målsætning, ligesom visse løsningsmuligheder med henblik herpå og af hensyn til tidsfaktoren må antages at kunne udelukkes.

De politiske partiers holdning til regeringens forslag

Nedenfor findes en gennemgang af de politiske partiers holdning til de to indkomstpolitiske lovforslag, forslag til lov om ændret dyrtidsregulering af lønninger m. v. og forslag til lov om éngangsskat for personer for skatteåret 1968–69, der som ovenfor nævnt den 5. december 1967 var fremsat i folketinget af henholdsvis arbejdsministeren og finansministeren. Gennemgangen bygger først og fremmest på de autoritative standpunkter, som partiordførere og andre ved folketingets tre behandlinger af lovforslagene – den 7., den 13. og den 15. december – gav udtryk for, hvorimod det øvrige materiale til vurdering af partiers og enkeltpersoners stillingtagen, i form af dagbladsartikler, bøger m. v., som navnlig er righoldigt, for så vidt angår Socialistisk Folkepartis stillingtagen [7], kun perifert berøres.

Under folketingets behandling af de indkomstpolitiske forslag understregede statsminister *Jens Otto Krag,* arbejdsminister *Erling Dinesen,* finansminister *Henry Grünbaum* og Socialdemokratiets politiske ordfører, *Per Hækkerup,* at det først og fremmest var hensynet til bevarelsen af den *fulde beskæftigelse* efter den britiske devaluering, som lå bag forslaget om indefrysning af en dyrtidsportion. Man havde først fra regeringens side været indstillet på, at dyrtidsportionen helt burde bortfalde, men havde siden ladet sig overbevise om, at en indefrysning på et år var bedre. Så ville dyrtidsportionen blive aktuel i forbindelse med overenskomstfornyelserne i foråret 1969, således at dette kunne tages i betragtning, når arbejdsmarkedets parter til den tid skulle søge at lægge en ramme for lønudviklingen. Det var opfattelsen i regeringen, at ikke mindst de lavest lønnede ville blive særlig hårdt ramt af de prisstigninger, som ville blive udløst af den delvise devaluering af den danske krone, ligesom de også først ville blive ramt af arbejdsløshed. Derfor var forslaget ikke mindst til gavn for de lavest lønnede [8]. Fra Socialdemokratiets side søgte man at fastholde, at den delvise devaluering af den danske krone var en kendsgerning, der ikke i sig selv skulle diskuteres under debatten, så at man – uanset hvad man iøvrigt mente om denne disposition, nu måtte tage et sagligt standpunkt og være med til at vedtage de fornødne følgeforanstaltninger, som skulle begrænse omkostningsstigningen.

Den foreslåede indkomstskat af ikke-lønmodtagere blev begrundet med et hensyn til den *sociale balance.* Fra socialdemokratisk side blev der lagt overordentlig stor vægt på, at LO og andre lønmodtagerorganisationer med ca. 1½ mill. medlemmer havde akcepteret indefrysningen af dyrtidsportionen på den givne baggrund, det vil bl. a. sige på baggrund af indførelsen af éngangs-

7. Se således bl. a. Harry Mortensen: »Arbejderflertallet«, forlaget Røde Hane, 1969, især kapitlerne, der er skrevet af Knud Vilby og Preben Wilhjelm, pp. 83–115.
8. »Folketingstidende«, 1967–68, 1. samling sp. 2.111.

skatten, som havde til formål at sikre, at også andre befolkningsgrupper end lønmodtagerne kom til at yde bidrag til den økonomiske sanering.

Fra Socialistisk Folkeparti fremførtes af den politiske ordfører, folketingsmand *Aksel Larsen,* nogenlunde de samme argumenter til fordel for lovforslagenes gennemførelse. Aksel Larsen fremhævede dog også meget kraftigt, at der var tale om nødvendige øjebliksforanstaltninger, som måtte følges op af videregående økonomisk-politiske foranstaltninger [9]. Såfremt forslagene blev nedstemt og regeringen dermed væltet, ville man have forspildt den historiske chance, som etableringen af det såkaldte arbejderflertal (i. e. parlamentariske flertal af socialdemokrater og SF) i november 1966 skabte [10].

Fra modstanderne af regeringens indkomstpolitiske forslag blev anført en række hovedargumenter.

Således understregedes der meget stor betænkelighed ved et *indgreb i arbejdsmarkedets overenskomster.* Denne betænkelighed kom mest markant til udtryk fra Det konservative Folkepartis ordfører, folketingsmand *Poul Møller.* I indlæg under alle tre folketingsbehandlinger gør Poul Møller således opmærksom på de konservatives betænkelighed ved dette forhold. Han rejser spørgsmålet, om organisationslederne kan handle på alle medlemmers vegne, når en urafstemning om overenskomstfornyelserne har fundet sted, og han kritiserer iøvrigt, at man alene har forhandlet med lønmodtagerorganisationerne og ikke med arbejdsgiverne [11]. Poul Møller anfører også, at når en overenskomst er indgået, så har man altid fra socialdemokratisk side hævdet, at det var farligt for arbejdsfreden, om der blev foretaget indgreb. Ligeledes er det gang på gang blevet anført, at såfremt pristalsreguleringen ophævedes eller svækkedes, så ville lønglidningen blot blive så meget desto stærkere [12]. Senere taler Poul Møller om den dyrtidsportion, regeringen vil have »stjålet« fra lønmodtagerne [13], og han fastslår i sit sidste indlæg før den afsluttende afstemning ved forslagenes 3. behandling, at han aldrig har opfattet indkomstpolitik på den måde, at der var tale om »indgreb i overenskomster, der var afsluttet, der var bekræftet ved urafstemninger. Det jeg forestillede mig om en indkomstpolitik, dengang det ord var moderne, det var da sandelig, at man fra samfundsmagtens side lagde en ramme, inden for hvilken man kunne afslutte overenskomsterne . . .« [14]. At man nu havde organisationernes tilslutning, betød efter Poul Møllers opfattelse ikke noget, idet der var tale om, at lederne for de faglige organisationer tiltog sig en beføjelse, som de ikke havde,

9. E. g. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2078–2079, 2521.
10. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2633.
11. »Folketingstidende«, ovf. cit. sp. 2071, 2143, 2340.
12. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2511.
13. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2618.
14. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2622.

såfremt de efter en urafstemning tilsidesatte medlemmernes ret og forhandlede den bort [15].

Også andre end de konservative udtrykte betænkelighed ved indgrebet på arbejdsmarkedet. Således gav Venstres ordfører, *Henry Christensen,* under 1. behandlingen udtryk for, at det var en »alvorlig ting« at gribe ind i en overenskomst, inden den er trådt i kraft, og en »endnu alvorligere ting« at gribe ind i en overenskomst, efter at den har været i kraft i en længere periode. Samtidig udtrykte Henry Christensen imidlertid anerkendelse for den realistiske indstilling, som – ikke mindst inspireret af LO's og dens formands modige optræden – var lagt for dagen [16]. Også han beklagede dog, at regeringen kun havde forhandlet med den ene af arbejdsmarkedets parter [17].

Kraftigst tilslutning til sin kritik på dette punkt fik Poul Møller fra folkesocialisten, folketingsmand *Kai Moltke,* der henviser til presseskriverier om evt. anvendelse af grundlovens paragraf 73 om ekspropriationer, hvorefter der skal gives erstatning [18]. Også de øvrige medlemmer af en gruppe af yderliggående SF-folketingsmedlemmer på 6 (i det følgende kaldet SF's venstrefløj) udtaler sig principielt mod indgreb på arbejdsmarkedet. Folketingsmand *Erik Sigsgaard* stiller således spørgsmålet, hvordan reaktionen ville have været, såfremt en borgerlig regering havde grebet ind i lønmodtagernes dyrtidsregulering. Så ville ifølge Sigsgaard en storm af protester, strejker o. s. v. have rejst sig mod en så traditionel borgerlig politik [19]. Venstrefløjen i SF synes dog alligevel villig til at slække på disse principper for at bevare »arbejderflertallet«, såfremt man samtidig med regeringsindgrebet i dyrtidsreguleringen gennemfører (1) ligeløn ved lov, (2) lovmæssigt fastsat mindsteløn og (3) fuld økonomisk kompensation ved arbejdsløshed [20].

Også fra socialdemokratisk side og fra SF's flertalsgruppe (i det følgende kaldet SF's højrefløj) anfører man principiel betænkelighed ved indgreb i overenskomsterne. Det fremhæves dog som allerede nævnt som et afgørende synspunkt, at lønmodtagerorganisationerne har sluttet op omkring forslaget [21]. Specielt finansministeren udtrykker yderligere tilfredshed med, at LO med sin tilslutning nu viser, at man har fået et mere utraditionelt syn på lønpolitikken [22]. Indvendingen om, at der kun er blevet forhandlet med den ene af

15. Sammesteds.
16. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2061.
17. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2062.
18. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2095.
19. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2545.
20. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2358. Sigsgaards vurdering af det ønskelige i bevarelsen af »arbejderflertallet« deles dog tilsyneladende ikke af alle hans meningsfæller. Se således Preben Wilhjelm ovf. cit. pp. 113–115.
21. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2076.
22. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2593–2594, 2105–2106.

arbejdsmarkedets parter imødegås dels af arbejdsministeren, der anfører, at han har haft en samtale med Arbejdsgiverforeningens formand, hvori denne af principielle grund anførte, at han måtte gå imod lovforslaget om indfrysning af dyrtidsportionen [23], dels af folketingsmand *Anker Jørgensen* (S), der til Poul Møller anfører, at man i den givne situation bør lægge hovedvægten på den del af arbejdsmarkedet, som skal opgive en overenskomstmæssig rettighed [24]. Arbejdsministeren afviser iøvrigt kravene om lovmæssig gennemførelse af ligeløn og mindsteløn, idet disse spørgsmål efter organisationernes eget ønske bør løses gennem forhandlinger på arbejdsmarkedet [25]. For så vidt angår spørgsmålet om fuld kompensation ved arbejdsløshed, henviser ministeren til, at et arbejde med udformningen af en betænkning herom allerede er igangsat [26]. Anker Jørgensen anfører yderligere, at ligelønsspørgsmålet kun søges løst af lovgivningens vej i u-lande, og netop ikke hvor civilisationen er høj, og hvor også en højt udviklet fagbevægelse rent faktisk virker [27].

Om indgrebet i dyrtidsreguleringen fastslår statsministeren endelig i sit indlæg umiddelbart inden afstemningen ved 3.–behandlingen, at man næppe senere ville kunne vende tilbage til den forelagte form for indkomstpolitik med indefrysning af en dyrtidsportion, såfremt denne politik blev forkastet ved afstemningen i folketinget. Statsministeren havde grund til at tro, at man i hvert fald fra LO's side ville mene, at hvis folketingets flertal ikke tog imod et tilbud fra arbejdere, tjenestemænd og funktionærer, så ville tilbuddet dermed være bortfaldet. Ved afstemningen ville man således kunne slå noget i stykker, der ikke kunne genskabes [28].

Iøvrigt fremhævede Poul Møller, ligesom Aksel Larsen og talerne fra SF's venstrefløj, at man burde tage særligt hensyn til de *lavtlønnede* lønmodtagere, for hvem en dyrtidsportion havde en forholdsvis større betydning end for de højere lønnede på det manuelle arbejdsmarked. Bl. a. som resultat af denne kritik blev man mellem 2. og 3. behandling enige i regeringen om, at lønmodtagere med under 18.000 kr. skattepligtig indkomst skulle have et nedslag på 150 kr. i skatten (en ordning der ansloges at ville koste et provenutab på 60 mill. kr.).

For så vidt angik *éngangsskatten,* kom kritiken særlig markant til orde fra *Henry Christensen* og fra Det radikale Venstres ordfører, folketingsmand *Hilmar Baunsgaard.*

23. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2109.
24. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2347.
25. Se også LO-formand Thomas Nielsens tale i Odd Fellow-palæet den 14. december.
26. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2365.
27. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2565.
28. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2650–2651.

Allerede under folketingets førstebehandling af lovforslagene fremhævede Henry Christensen, at man efter Venstres opfattelse ikke nogen sinde havde set så urimeligt et skatteforslag. Det ville medføre en urimelig forskelsbehandling af lønmodtagere og selvstændige erhvervsdrivende til ugunst for de sidstnævnte. En selvstændig erhvervsdrivende, som måske på grund af avancestoploven havde fået en nedgang i det grundlag, hvorpå hans virksomhed skulle drives, ville komme til at betale særskatten, hvorimod en indkomsttager med et lønmodtagerfradrag ville kunne have en betydelig indkomst og indkomststigning uden at komme til at betale særskat [29]. Henry Christensen henviser specielt til grupper som fiskere, landmænd og selvpensionister, som dem der ville blive urimeligt ramt af særskatten. Han sammenligner med finansministeren som lønmodtager, der ville få inddraget én dyrtidsportion, men derudover få udbetalt én efter januar-pristallet 1968 til en værdi af 2.000 kr. på årsbasis, medens den fisker eller landmand, som falder uden for pristalsordningen, som er forsørger, og hvis indkomst går ned fra 25.000 kr. til 20.000 kr. eller til 15.000 kr., han skal betale en ekstra særskat [30].

Også Hilmar Baunsgaard fremhæver, at særskatten efter de radikales opfattelse var urimelig og uretfærdig. Begrundelsen for avancestoploven, som Det radikale Venstre havde støttet vedtagelsen af, var netop, at ingen skulle have fortjenstmulighed på devalueringen. Dette havde imidlertid også medført, at man måtte forlange, at virksomhederne fraveg det normale genanskaffelsesprincip ved deres kalkulationer, således at de var tvunget til at sælge eksisterende lagre på grundlag af den hidtidige, lavere indkøbspris, medens de var nødt til at købe hjem til de efter devalueringen gældende højere priser. Det ville efter radikal opfattelse være urimeligt, om man herefter til disse virksomheder sagde: »Vi har fraskåret jer en fortjenstmulighed, vi har oven i købet taget en lille bid af jeres kapital, det anså vi for nødvendigt for at rette den økonomiske situation op, men som tak for, at vi har gjort det over for jer, så bør I også til gengæld nu betale en ekstra skat« [31]. Hilmar Baunsgaar understreger iøvrigt, at den politiske situation medfører, at man af de to fremsatte lovforslag ikke kan indskrænke sig til at tage stilling til éngangsskatten alene. Dens skæbne vil nemlig blive afgjort ved afstemningen om forslaget vedrørende indefrysning af dyrtidsportionen. I det øjeblik, man beslutter sig for at stemme for nedfrysningen af en dyrtidsportion, men finder at der er mange urimeligheder og en skæv økonomisk virkning i éngangsskatten, så har man ved at undlade at stemme eller ved at stemme for dyrtidsportionen samtidig taget stilling for éngangsskatten, fordi både Socialdemokratiet

29. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2062.
30. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2142–2143, 2147, 2336–2339, 2369–2370, 2504–2505, 2612, 2615.
31. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2084–2085, 2527–2528, 2587.

og SF har meddelt, at den vil de stemme for [32]. Ville regeringen derimod lade éngangsskatten falde – og i stedet for foretage besparelser på statsbudgettet – ville der efter radikal opfattelse være forligsmuligheder [33].

Fra regeringen, Socialdemokratiet og SF blev det som svar på disse indvendinger anført, at éngangsskatten sikrede en rimelig social balance, som var nødvendig, for at man kunne få lønmodtagernes tilslutning til indgrebet i dyrtidsordningen. Specielt henvendt til Henry Christensen anførte *finansministeren,* at det forhold, at skalaindkomsten skulle anvendes ved beregning af éngangsskatten ville medføre, at de lavere indkomstgrupper blandt ikke-lønmodtagergrupperne kun i ringe grad kom til at betale éngangsskat. Måtte en højerelønnet afstå 2.000 kr. i dyrtidsregulering, ville en selvstændig erhvervsdrivende først med en årsindkomst på 80.000 kr. komme af med det samme som lønmodtageren. Så vidt det overhovedet var muligt at tilrettelægge noget sådant, fandt ministeren, at der var social balance i den foreslåede ordning [34].

Den politiske ordfører for Liberalt Centrum, folketingsmand *Niels Westerby* gav i princippet tilslutning til éngangsskatten, idet han dog under folketingets førstebehandling stillede forslag om, at dens af de øvrige ordførere fremhævede urimelige virkninger skulle imødegås, derved at de ikke-lønmodtagere, der i 1968 fik en mindre indkomststigning end den gennemsnitlige for lønmodtagerne, skulle have tilbagebetalt éngangsskatten [35]. Dette forslag afvistes dog senere af regeringen som administrativt meget vanskeligt gennemførligt.

Et gennemgående træk i ordførertalerne fra navnlig Venstre og Det konservative Folkeparti var iøvrigt henvisning til *regeringens påståede almindelige uduelighed på det økonomisk-politiske område.* Dette havde ført til stigende betalingsbalanceunderskud, faldende beskæftigelse, stærkt øget skattestigning o. s. v., ligesom man hævdede, at regeringens og SF's holdning havde været præget af en ensidig klassepolitisk indstilling. Der skal ikke her gås i enkeltheder med hensyn til disse argumenter. Klarest gav *Poul Møller* formentlig i sine sidste bemærkninger før den afgørende afstemning udtryk for den opfattelse ved at erklære, at man efter hans opfattelse ikke kunne løse »vore økonomiske problemer igennem en klassepolitik, igennem en ensidig arbejderpolitik. Og skulle det, man kalder arbejderflertallet, være gået i stykker og valget medføre, at der ikke længere kan føres en ensidig klassepolitik, så er jeg kun tilfreds med det, og så er det en fordel for hele samfundet« [37].

32. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2131.
33. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2350, 2376.
34. E. g. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2614.
35. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2071, 2343.
36. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2090–2091.
37. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2623–2624.

Denne utilfredshed med regeringens almindelige holdning blev også formuleret af *Hilmar Baunsgaard* og *Niels Westerby*. Disse pegede i særlig grad på regeringens parlamentariske afhængighed af SF. Efter Baunsgaards opfattelse gav forhandlingerne mellem Socialdemokratiet og SF en fornemmelse af, at det var hovedhensigten at få tilvejebragt sammenhold og sammenhæng mellem disse partier, så de kunne stå sammen om den videre økonomiske lovgivning, når de fremlagte lovforslag var gennemført. De andre partier kendte intet nærmere til denne sammenhæng, men de vidste altså, at der mellem Socialdemokratiet og SF drøftedes en række vidtgående økonomiske forhold og hensigter. Derfor måtte også med i den politiske bedømmelse efter radikal opfattelse ved siden af de to lovforslag, det indtryk, som »den helt særegne forhandlingsform« måtte give anledning til [38]. Under 3.-behandlingen oplyste *statsministeren* herefter, hvad man var nået frem til som resultat af de førte forhandlinger mellem regeringspartiet og SF, såfremt de to regeringsforslag nu gennemførtes. Det drejede sig om, at der (1) skulle gennemføres den ovenfor (p. 163) nævnte kompensation til de lavestlønnede, (2) at der skulle ske en permanent udbygning af priskontrollen efter 1. juli 1968 (hvor avancestoploven udløb), (3) at der skulle gennemføres besparelser på statsbudgettet, både for så vidt angik de civile budgetter, samt inden for forsvarsforligets rammer også med henblik på de militære budgetter, og endelig (4) at en nedsættelse af arbejdstiden, eventuelt i etaper, til 40 timer ugentlig skulle fremmes mest muligt i overensstemmelse med retningslinierne for et af arbejdsministeren nedsat udvalg, ligesom arbejdsløshedssikringen skulle udbygges, således at der ville blive tale om en egentlig erstatning for tabt arbejdsfortjeneste under arbejdsløshed. Lovforslag herom skulle fremsættes i 1968 [39]. Hilmar Baunsgaards kommentar til disse forslag var, at han yderligere ved at høre om resultatet af forhandlingerne mellem Socialdemokratiet og SF var blevet bestyrket i den opfattelse, at man ikke på det givne tidspunkt kunne tage noget medansvar fra radikal side. Således hævdede statsministeren nu, at man for at modvirke omkostningsstigninger ønskede at nedfryse en dyrtidsportion, samtidig med at man altså havde forhandlet med SF om en nedsættelse af arbejdstiden. Måske burde en sådan arbejdstidsnedsættelse ske, men de radikale følte sig ikke pludselig kompetente til at gå ind for en sådan beslutning. Det radikale Venstre var iøvrigt af den opfattelse, at der her var tale om et område, der burde overlades til forhandling mellem arbejdsmarkedets parter [40].

Som nævnt var også Niels Westerby inde på samme problemstilling, idet han allerede under sin tale ved folketingets 1.-behandling stillede som en

38. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2349.
39. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2574–2576.
40. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2635.

forudsætning for LC's medvirken til gennemførelsen af regeringens forslag, at regeringen skulle give en klar garanti for, at man ikke i fremtiden ville gennemføre lovforslag alene sammen med SF. Den forløbne politiske udvikling havde nemlig givet anledning til uværdige og kedelige tilstande omkring regeringens støtteparti, som havde lammet folketingets arbejde [41]. Dette afvistes dog umiddelbart af *Per Hækkerup* [42].

Som det også allerede er fremgået, indgik spørgsmålet om *besparelser på statsbudgettet* i folketingsforhandlingen. Særlig *Henry Christensen, Poul Møller* og *Hilmar Baunsgaard* slog til lyd for, at sådanne besparelser burde indgå i devalueringens følgeforanstaltninger. Poul Møller konkretiserede disse sparebetragtninger derhen, at der måtte kunne spares 250 mill. kr. på bevillingen til den i foråret 1967 oprettede boligfond, ligesom der kunne spares 150 mill. kr. på vejudgifterne, altså i alt ca. 400 mill. kr. alene på disse to poster. De konservative ville derudover være villige til at fremkomme med yderligere råd om besparelser på statsbudgettet [43]. Hilmar Baunsgaard anførte ligeledes en besparelse på boligfonden på 250 mill. kr., og han mente derudover, at det inden for forsvarsforligets rammer ville være muligt at foretage besparelser på de militære budgetter på 150–200 mill. kr. [44]. Også *Aksel Larsen* og talerne fra SF's venstrefløj rejste ønsker om militære besparelser, medens Poul Møller advarede regeringen mod efter aftale med SF at stille de fire partier, der havde indgået forsvarsforliget fra 1960, over for en fuldbyrdet kendsgerning med hensyn til militære besparelser [45].

Statsministeren tilkendegav allerede under 1.-behandlingen regeringens vilje til at gennemgå mulighederne for besparelser [46]. Statsministeren var dog skeptisk med hensyn til besparelser på boligfondens budget [46], en mulighed der også afvistes af Aksel Larsen [47].

Afstemningen om regeringens to lovforslag resulterede i, at forslaget om indefrysning af en dyrtidsportion forkastedes med 92 stemmer mod 85, medens forslaget om éngangsskat vedtoges med 91 stemmer mod 86 (ved begge afstemninger undlod et færøsk og et grønlandsk medlem at stemme). *Statsministeren* meddelte herefter regeringens beslutning om udskrivelse af folketingsvalg (23. januar 1968) ligesom han tilkendegav, at forslaget om en éngangsskat ikke ville blive indstillet til kgl. stadfæstelse.

41. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2094–2095.
42. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2114.
43. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2120.
44. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2350.
45. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2371.
46. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2137.
47. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2374.

Organisationernes holdning til regeringens forslag

Nedenfor skal hovedvægten lægges på den holdning, som arbejdsmarkedets hovedorganisationer, LO og Dansk Arbejdsgiverforening (DA) tilkendegav over for de af regeringen fremsatte lovforslag.

I *LO*'s medlemsblad, »Løn og Virke« kommenteres den økonomisk-politiske situation den 25. november 1967. Det hedder i den ledende artikel, at beslutningen om devaluering under ganske bestemte forudsætninger er sket i forståelse med LO. Det helt afgørende motiv hertil har været hensynet til *beskæftigelsen*. LO har været vidne til en voksende ledighed, der har fremkaldt ængstelse i fagbevægelsen, og man har følgelig anset det for væsentligt, at industrien kunne opnå bedre salgsmuligheder og konkurrencevilkår såvel ved eksport som på hjemmemarkedet. Devalueringen kan imidlertid ikke stå alene, hedder det videre. Derfor er loven om avancestop blevet gennemført, og man opfordrer til, at loven om indseende med priser skærpes, selvom et generelt pris- og lønstop ikke anses for gennemførligt. Det nye vil være, at alle nu må bære deres andel af byrderne, og LO har derfor tilbudt at afstå fra udbetalingen af den anden af de ventede dyrtidsportioner. At LO således har akcepteret et lovmæssigt indgreb i pristalsreguleringen, er imidlertid kun sket under den udtrykkelige forudsætning, at ikke-lønmodtagerne pålignes en ekstraskat [48].

På sit repræsentantskabsmøde den 4. december vedtager LO herefter – og efter enstemnig indstilling for organisationens forretningsudvalg – med 417 stemmer mod 21 en udtalelse, der godkender de forhandlinger, som var blevet ført mellem regeringen og LO. Repræsentantskabet tilslutter sig, at man for at stabilisere omkostningsniveauet tilbageholder den anden af de dyrtidsportioner, der ventes at komme til udbetaling som følge af januar-pristallets stigning, fra 1. marts 1968 til udgangen af februar 1969 – på betingelse af at andre samfundsgrupper, som ikke får deres indkomster pristalsreguleret, kommer til at yde et tilsvarende bidrag til sikring af landets samlede økonomi. Repræsentantskabet tilslutter sig derfor regeringens plan om gennemførelse af en 3 pct.'s ekstraskat for alle uden for lønmodtagernes kreds, idet man dog ønsker, at folke- og invalidepensionisterne friholdes for virkningerne af de påtænkte foranstaltninger. LO's repræsentantskab understreger iøvrigt nødvendigheden af, at de prisstigninger der finder sted på jord og anden fast ejendom som følge af devalueringen, standses. Man foreslår stop for tillægslån i ældre ejendomme og i ejendomme, der ikke tjener produktive formål, og man henstiller til regeringen, at der snarest muligt fremsættes lovforslag, der kan løse jordproblemerne. Endvidere peger man på det ønskelige i lettelser i kreditpolitikken, ligesom det henstilles til regeringen at søge såvel dagpengesat-

48. »Løn og Virke«, 1967, p. 366.

serne som procentgrænsen for understøttelserne i arbejdsløshedsloven forhøjet [49].

I en ledende artikel understreger »Løn og Virke« den 10. december, at LO's akcept af indefrysningen af dyrtidsportionen sker under den absolutte forudsætning, at der af ikke-lønmodtagere svares en éngangsskat på ca. 3 pct. af skalaindkomsten. Det fremhæves igen, at motivet for beslutningen er fagbevægelsens bekymring for beskæftigelsesudviklingen. Det er forståeligt, hedder det, at der er folk i fagbevægelsen, der af pricipielle grunde vender sig mod ethvert lovmæssigt indgreb i bestående overenskomster. LO har samme principielle synspukt, men man befandt sig i en uventet og akut situation, hvor der måtte handles utraditionelt for helhedens – og dermed beskæftigelsens – skyld. Man udtrykker dog ønske om, at der for de lavtlønnede kan findes en særlig ordning, selvom lederen dog giver udtryk for, at noget sådant nok i den givne situation vil være tvivlsomt [50].

Den 14. december taler LO's formand, *Thomas Nielsen,* i Odd-Fellowpalæet på et møde arrangeret af Arbejdernes Fællesorganisationer. Han karakteriserer den holdning, som SF's venstrefløj indtager som et forræderi mod arbejderklassen, ligesom han tilkendegiver, at problemerne om ligeløn og mindsteløn bør løses af fagbevægelsen og ikke ved lov.

Den 22. december – altså efter at regeringen er kommet i mindretal i folketinget den 15. december og har udskrevet valg – udkommer »Løn og Virke« med en leder under overskriften: »Den historiske chance, der forspildtes«. Igen understreges bekymringen over for den nedadgående beskæftigelse, ligesom man fremhæver, at også tjenestemands- og funktionærorganisationerne tilsluttede sig LO's tilbud om indefrysning af en dyrtidsportion. »Principryttere« i SF har stillet irrelevante betingelser for at medvirke til en løsning af den akutte situation – noget der nok nærmest må kaldes politisk afpresning. Iøvrigt fremhæves specielt regeringens forsøg på at tilgodese de lavtlønnede (jfr. ovenfor p. 163) [51].

Ved et møde med statsministeren den 19. november gav formanden for *DA, Svend Heineke,* udtryk for den opfattelse, at Danmarks økonomiske situation ikke havde nødvendiggjort en devaluering [52]. I en ledende artikel i foreningens medlemsblad, »Arbejdsgiveren«, den 1. december fremhæves det, at arbejdsløsheden for 1967 kun vil blive på $2^1/_2$–3 pct., medens man ved devalueringen i 1949 havde haft en ledighedsprocent på 10. Der udtrykkes frygt for, at lønninger og priser hurtigt vil tilpasse sig kronens devaluering, således at

49. »Løn og Virke«, 1967, p. 386.
50. »Løn og Virke«, 1967, p. 387.
51. »Løn og Virke«, 1967, p. 407.
52. »Arbejdsgiveren«, 1967, nr. 21, p. 12.

dennes eventuelle fordele for de konkurrenceudsatte erhverv bliver minimale og under alle omstændigheder meget kortvarige [53].

Den 1. december holder DA's forretningsudvalg møde. Der udsendes herfra en pressemeddelelse, hvori det bl. a. hedder, at DA vil foretrække, at den automatiske dyrtidsregulering helt bortfalder eller erstattes af en halvautomatisk reguleringsordning i forbindelse med næste overenskomstsituation. DA vender sig imidlertid mod en lovgivning, der tilsidesætter indgåede aftaler på arbejdsmarkedet, og man konstaterer derfor med dyb beklagelse, at regeringen har bragt sig i en situation, hvor den har følt sig nødsaget til – med de meget alvorlige konsekvenser, det kan få for fremtidige overenskomstforhandlinger på arbejdsmarkedet – at gennemføre lovgivningsindgreb over for gældende overenskomster. Forretningsudvalget tager afstand fra, at man på det foreliggende grundlag griber ind i de gældende overenskomster [54].

I en henvendelse til folketingsudvalget vedrørende indfrysning af en dyrtidsportion fraråder DA endelig den 11. december et sådant vilkårligt indgreb i de kollektive overenskomster [55].

Også statstjenestemændenes centralorganisationer, Danmarks Lærerforening, Fællesrepræsentationen af Arbejdsledere og tekniske Funktionærforeninger, Akademikernes Samarbejdsudvalg (AS) og Fællesrådet for danske Tjenestemands- og Funktionærorganisationer (FTF) gav som LO tilslutning til indefrysningen af en dyrtidsportion.

I *FTF*'s medlemsorgan, »fællesrådet«, hedder det i en ledende artikel i november-decembernummeret 1967, at FTF under drøftelser med regeringen på linie med de øvrige lønmodtagerorganisationer har understreget det betænkelige i at gøre indgreb i den lovfæstede eller overenskomstaftalte automatiske dyrtidsregulering. Man afviste imidlertid ikke, at den foreliggende ekstraordinære situation kunne give baggrund for ekstraordinære skridt, bl. a. med det formål at søge beskæftigelsen opretholdt gennem en bremse på omkostningsniveauet. Som betingelse herfor havde FTF krævet garanti for, at der blev tale om en ligelig fordeling af byrderne såvel mellem lønmodtagerne indbyrdes som mellem lønmodtagerne og de øvrige befolkningsgrupper [56]. Den 4. december fremsættes fra FTF's forretningsudvalg en udtalelse, hvori det hedder, at FTF er indforstået med, at tjenestemænd og funktionærer på lige fod med andre samfundsgrupper må bære deres andel af følgerne af devalueringen. FTF er principielt imod indgreb i den gældende dyrtidsregulering, men anses det for nødvendigt at foretage et indgreb, vil man ud fra et lig-

53. »Arbejdsgiveren«, 1967, nr. 20, pp. 7–8.
54. »Arbejdsgiveren«, 1967, nr. 21, p. 12.
55. »Arbejdsgiveren«, 1968, nr. 2, p. 24.
56. »fællesrådet«, 1967, p. 175.

hedssynspunkt anføre, at det må kræves, at et forslag om ekstraskat udformes således, at skatten vil svare til den byrde, der pålægges lønmodtagerne, såfremt et forslag om indgreb i dyrtidsreguleringen gennemføres. Endvidere peger FTF's forretningsudvalg på den ulighed mellem grupperne af lønmodtagere med dyrtidsregulering efter henholdsvis 3 og 2 pct.-points stigning i pristallet, som indefrysningen efter det fremlagte lovforslag ville have medført. Dette understøttes yderligere af en henvendelse fra FTF til folketingsudvalget den 8. december [57], der igen er medvirkende til, at arbejdsministeren udarbejder et ændringsforslag til lovforslagets 2.-behandling, hvorefter de to grupper af lønmodtagere kan stilles lige.

VKR-regeringens økonomiske oplæg

Den 1. februar 1968 dannedes en regering bestående af *Venstre, Det konservative Folkeparti* og *Det radikale Venstre* (VKR-regeringen) med den radikale, *Hilmar Baunsgaard,* som statsminister. Nedenfor skal kort redegøres for det økonomisk-politiske oplæg, som regeringen søgte at få gennemført umiddelbart efter sin tiltræden.

Den 6. februar 1968 fremsatte statsministeren regeringens tiltrædelseserklæring i folketinget.

Statsministeren understregede her det efter regeringens opfattelse afgørende vigtige i en indsats til løsning af landets *økonomiske problemer.* Den ny regerings mest påtrængende opgave ville være at gennemføre en politik, som kunne bringe det danske samfund ind i en ny og stabil økonomisk fremgang. Regeringen tiltrådte i en situation, der var præget af betydelige økonomiske vanskeligheder. Arbejdsløsheden havde været stigende, virksomheder havde måttet lukke og standse betalingerne, og det i forvejen store underskud på betalingsbalancen over for udlandet blev i 1967 større end nogensinde. Dyrtidsreguleringen og de i 1967 aftalte lønforhøjelser samt arbejdstidsforkortelse ville i det første halve år medføre betydelige stigninger i omkostninger, indtægter og priser. Disse stigninger vil atter forhøje reguleringspristallet til sommer og medføre en ny omgang forhøjelser af pengeindtægter, omkostninger og priser til efteråret. Statsministeren befrygtede herefter, at lønniveauet ved begyndelsen af 1969 ville ligge op til 13 pct. højere end i begyndelsen af 1968, hvilket væsentligt ville overstige den lønstigning, der kunne forventes i de lande, Danmark i særlig grad konkurrerer med [58].

Statsministeren understregede, at regeringen på det økonomiske område overtog en arv, der nødvendiggjorde omgående og effektiv indgriben, som kunne bringe de farlige kræfter, der spillede så stor en rolle i den danske

57. »fællesrådet«, 1968, p. 15.
58. »Folketingstidende«, 1967–68, 2. samling, sp. 9–10.

økonomi i disse år, under fornøden kontrol. Det var regeringens hensigt at løse disse problemer ved en samordnet indsats på flere områder af den økonomiske politik og ikke ved hjælp af et enkelt universalmiddel. Regeringen ville hurtigt gennemføre en finanspolitisk stramning, idet man ville iværksætte en gennemgang af statsbudgettet med henblik på at beskære stigningen i de civile og militære udgifter med 600 mill. kr., hvoraf inden for forsvarsforligets rammer 125–150 mill. kr. ville berøre de militære budgetter. Man ville optage drøftelser med arbejdsmarkedets parter med funktionær- og tjenestemandsorganisationerne og med erhvervslivets organisationer om foranstaltninger, der kunne dæmpe stigningen i omkostninger, avancer og priser. Et positivt resultat af disse drøftelser kunne ifølge statsministeren formindske omfanget af den nødvendige statsfinansielle stramning [59].

Den 15. februar holdt statsminister Baunsgaard herefter møde med repræsentanter for erhvervslivets og arbejdsmarkedets organisationer. Statsministeren understregede på mødet atter nødvendigheden af, at der holdes igen med pris- og omkostningsstigninger, idet det valutamæssige grundlag for fastholdelse af en høj og stabil beskæftigelse ellers ville blive undergravet. Det tilkendegives, at man vil gennemføre lovforslag om anmeldelse til monopoltilsynet af alle vejledende priser, der ikke må forhøjes uden tilsynets godkendelse. Endvidere vil man gennemføre et midlertidigt stop for prisforhøjelser på området for tjenesteydelser. Denne lov skal have gyldighed til 1. november 1968, og den i november 1967 vedtagne avancestoplov forlænges ligeledes til 1. november. Regeringen vil derudover tage spørgsmålet om hjemmemarkedspriserne for landbrugsvarer op til drøftelse med landbrugets organisationer, idet man er opmærksom på, at en nedbringelse af prisniveauet i betragtning af landbrugets økonomiske vanskeligheder vil forudsætte økonomiske kompensation i en eller anden form. Regeringen ville iøvrigt stille forslag om en statsfinansiel stramning bestående dels af besparelser på statsbudgettet på ca. 600 mill. kr., dels af en forhøjelse af skatter og afgifter på ca. 400 mill. kr. Ifølge statsministeren ville det herefter bero på en række forudsætninger, om der derudover ville være behov for yderligere væsentlige skatteforhøjelser. Statsministeren henstillede til arbejdsmarkedets hovedorganisationer at optage forhandlinger med det sigte at medvirke til en stabiliseringspolitik. Et sådant bidrag ville medvirke til at forhindre, at der skabtes en købekraft, som ville drive priserne op, fordi den ikke modsvaredes af en stigning i produktionen. Skabtes den alligevel, ville regeringen ikke have anden udvej end at foretage yderligere skatteforhøjelser. Statsministeren bad om at få organisationernes svar inden 14 dage [60].

59. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 11–12.
60. »Avisårbogen« 1968, p. 27–28. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 252–256. Dagen inden statsministerens møde havde Danmarks Statistik offentliggjort reguleringspris-

Samme dag – den 15. februar – fremsatte handelsminister *Knud Thomsen* i folketinget forslag til lov om vejledende priser og prisstop for tjenesteydelser samt forslag til lov om ændring af avancestoploven (forlængelse af gyldighedsperioden). Statsministeren understregede under den påfølgende folketingsdebat, at omfanget af den samlede finanspolitiske stramning, ville afhænge af resultatet af organisationernes drøftelser, og det var derfor ikke muligt at sige noget mere nøjagtigt om dens størrelse [61]. Dette uddybedes yderligere af finansminister *Poul Møller,* der anførte, at når han ikke på regeringens vegne allerede havde stillet forslag om en skatte- og afgiftsstigning på de bebudede 400 mill. kr., så skyldtes det, at han måske 14 dage senere ville blive nødt til at møde med et skatteforslag til yderligere 800 mill. kr. Den samlede bedømmelse af, om man skulle have 400 mill. kr. eller et større tal, måtte afhænge af de forhandlinger, som skulle finde sted mellem organisationerne [62]. På et møde for radikale tillidsmænd den 26. februar konkretiserer statsministeren herefter regeringens planer en smule, idet han fremhæver. at en forhøjelse af momsprocenten kan vise sig uundgåelig, hvis organisationernes forhandlinger ender uden resultat. Skattevejen er kun den næstbedste udvej, idet den ikke umiddelbart tjener til at stimulere konkurrenceevnen og dermed beskæftigelsen. En tilbageholdenhed over for indkomstudviklingen er det eneste middel, der fuldt tilfredsstillende kan rette dansk økonomi op [63]. Iøvrigt gentog statsministeren sine synspunkter i et svar til LO den 27. februar på en henvendelse, som organisationen i midten af måneden rettede til regeringen om foranstaltninger til imødegåelse af beskæftigelsesudviklingen, ligesom der den 22. februar fandt et møde sted mellem statsministeren, arbejdsminister *Lauge Dahlgaard* samt formændene fra LO og DA.

De politiske partiers holdning til regeringens oplæg

Den partipolitiske diskussion omkring regeringens økonomisk-politiske oplæg i februar 1968 fik et langt mindre dramatisk forløb, end tilfældet var i december 1967. Dette skyldes naturligvis først og fremmest, at den nye regering byggede på et meget klart flertal i folketinget – VKR havde således 98 af folketingets i alt 179 medlemmer bag sig – men derudover har det vel også været af betydning, at regeringen ikke som sin forgænger fremlagde forslag om direkte indgreb i lønudviklingen for folketinget. På det indkomstpolitiske område koncentrerede man sig om de to ovenfor nævnte forslag til prislove, medens man iøvrigt indskrænkede sig til at henstille til organisationerne,

tallet for januar, der opgjordes til 127,2, hvilket ville udløse 2 dyrtidsportioner for de store grupper på arbejdsmarkedet.

61. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 309.
62. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 313.
63. »Avisårbogen«, 1968, p. 34.

at disse selv tog spørgsmålene om den omkostningsmæssige udvikling op til drøftelse.

Kommentarerne til regeringens oplæg fremkom herefter i folketinget i forbindelse med 1.-behandlingen af forslaget til finanslov for 1968–69 den 8. februar, samt i forbindelse med de tre behandlinger af prislovene, der alle fandt sted den 15. februar.

Fra socialdemokratisk og folkesocialistisk side kritiserede henholdsvis *Per Hækkerup* og *Aksel Larsen* regeringen for, at dens oplæg bar præg af uklarhed [64]. Per Hækkerup påpegede iøvrigt, at regeringen nu var i færd med at genoptage en del af Socialdemokratiets politik, dog uden at imødekomme lønmodtagernes forudsætning om, at andre befolkningsgrupper skulle tage tilsvarende afsavn. Han forstod godt, hvis lønmodtagerorganisationerne over for et sådant ensidigt tilbud ville holde fast ved de forudsætninger, som de havde krævet opfyldt af den tidligere regering. Per Hækkerup var af den opfattelse, at forkastelsen af Socialdemokratiets politik ville føre til en meget stærk vækst i skatterne, en særdeles ubehagelig nedskæring af statens udgifter og dermed en større arbejdsløshed end i de foregående år. Til en sådan politik ville regeringen ikke få Socialdemokratiets tilslutning [65]. Under behandlingen af prislovene advarede Per Hækkerup regeringen mod i forbindelse med påtænkte ændringer i formen for tilskud til landbruget at ændre ved pristalsberegningens grundlag og principper. En sådan »fusk med pristallet« ville kunne få de alvorligste følger [66]. Iøvrigt spurgte Per Hækkerup statsministeren, hvordan regeringen ville sikre, at der blev balance mellem de forskellige befolkningsgrupper, såfremt man fik organisationerne til at forhandle sig frem til enighed om afgivelse af en dyrtidsportion, og regeringen så på den baggrund fremsatte lovforslag herom. Skulle der så lægges skatter eller noget lignende på ikke-lønmodtagergrupperne? [67].

Som omtalt udtalte Aksel Larsen sig på samme linie. Han erindrede om, hvordan daværende folketingsmand Poul Møller holdt »harmfnysende og hjertegribende taler« om det uanstændige i, at lovgivningsmagten greb ind i gældende overenskomster mellem arbejdsmarkedets parter [68]. Det var iøvrigt Aksel Larsens opfattelse, at regeringen måske overvurderede styrken i lønstigningen, og at det slet ikke var givet, at også julipristallet ville udløse to dyrtidsportioner. Han mente, at lønudviklingen i de seneste år havde været præget af en stigende stabilitet og anførte derudover, at størsteparten af de resterende lønstigninger i overenskomstperioden hang sammen med den plan-

64. E. g. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 50, 57, 157, 274, 298.
65. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 58.
66. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 275.
67. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 276–277.
68. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 89.

lagte nedsættelse af den ugentlige arbejdstid med 1½ time. Selv om denne arbejdstidsnedsættelse skete mod lønkompensation, ville den næppe forøge lønomkostningerne, eftersom arbejdsproduktiviteten ville stige, ligesom en lønmæssig kompensation ikke i sig selv gav højere lønindkomster og derved øgede forbrugsmuligheder [69].

Fra regeringspartiernes side anførte Det konservative Folkepartis ordfører, folketingsmand *Jørgen Jensen,* at man ønskede at føre en indkomstpolitik på en fornuftig måde, ikke mere end højest nødvendigt ved tvang og direkte indgreb, f. eks. i bestående overenskomster fra statsmagtens side, men i hvert fald også ved en appel til de organer, der traditionelt selv i vidt omfang fastsætter lønniveauet og indkomstniveauet og arbejdsvilkårene iøvrigt [70].

Tilsvarende understregede Venstres ordfører, *Henry Christensen,* at det efter Venstres skøn var en rigtig fremgangsmåde, at regeringen havde rettet en stærk appel ikke bare til en enkelt organisation, men til alle parterne på arbejdsmarkedet og til de store erhvervsorganisationer. For så vidt angik de grupper, som ikke var lønmodtagere, var det fremdeles Venstres synspunkt, at såfremt de havde indkomster på linie med eller mere end det, der tillodes lønmodtagergrupperne, burde en eller anden form for en tilsvarende byrdefordeling finde sted, men ikke sådan at de lavere indkomstgrupper yderligere skulle belastes af en indkomstpolitik [71]. Fra radikal side fremhævede ordføreren, folketingsmedlem *Grethe Philip,* at regeringen med lovforslaget om vejledende priser og prisstop i det lovgivende arbejde først rettede blikket mod de erhvervsdrivendes indtægter. Dermed var det gjort klart, at det ikke ensidigt var lønmodtagerne, der appelleredes til [72]. Også statsminister *Baunsgaard* fremhævede, at netop prislovene viste, at ingen med rette kunne sige, at det alene var lønmodtagerne, der skulle holde for [73]. Det var imidlertid ikke statsministerens opfattelse, at avanceloven skulle være en kompensation for, hvad lønmodtagerne måtte give afkald på. Fremsættelsen af prislovforslagene måtte imidlertid tages som udtryk for, at regeringen ville være villig til også at fremsætte sådanne forslag, som tog sigte på andre grupper i befolkningen, og som tog sigte på at skabe ligestilling [74].

Folketingets behandling af prislovforslagene sluttede iøvrigt den 15. februar med, at disse begge blev enstemmigt vedtaget af tinget.

Organisationernes holdning til regeringens oplæg

I *LO's* medlemsorgan, »Løn og Virke«, blev det allerede i en leder den 6.

69. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 83, 297.
70. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 282.
71. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 288–289.
72. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 295.
73. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 310.
74. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 321.

februar fastslået, at regeringen var velkommen til at tale med arbejdsmarkedets parter om en dæmpning af lønomkostningerne, men det måtte fastholdes, at LO's tilbud i efteråret blev givet som led i en for LO akceptabel helhed. Om denne så havde noget at gøre med statsminister Baunsgaards »samordning« ville tiden vise, og det ville blive interessant at se, hvordan Dansk Arbejdsgiverforening ville forholde sig i denne situation [75]. Ved et møde for Socialdemokratiets hovedbestyrelse, folketingskandidater samt kreds- og amtsformænd gav LO-formanden, *Thomas Nielsen,* udtryk for, at porcelænet lå på gulvet, og at der skulle en forfærdelig stærk lim til at klinke det. Han troede ikke, at regeringen ville være i stand til at fabrikere en sådan lim. Smedeforbundets formand, *Hans Rasmussen,* mindede om, at VKR-partierne stemte imod forslaget om indefrysning af en dyrtidsportion, hvormed disse retter var båret af bordet. Statsministeren skulle ikke vente indrømmelser fra dansk fagbevægelse.

LO var imidlertid stadig bekymret over udviklingen i beskæftigelsen. Allerede den 16. februar besluttede LO's forretningsudvalg efter modtagelsen af statsministerens henvendelse at foretage en henvendelse til regeringen om beskæftigelsessituationen. Det hedder heri bl. a., at man med særdeles stor bekymring har måttet konstatere, at arbejdsløshedskasserne inden for industrierhvervene havde en betydelig ledighedsprocent – ligesom tilfældet havde været for byggefagenes vedkommende. Man henstillede til regeringen, at den alvorligt tog under overvejelse, om det i den foreliggende situation kunne være nødvendigt at udsætte nødvendige offentlige investeringer. LO tillod sig at gå ud fra, at det ikke var regeringens hensigt at klare de økonomiske problemer ved at opretholde eller måske endog i visse situationer at udvide arbejdsløsheden [76].

I »Løn og Virke«'s ledende artikel den 28. februar kommenteredes de forhandlinger mellem LO og DA, som statsministerens henvendelse den 15. februar havde givet anledning til. Det var regeringens ønske, at man skulle drøfte en såkaldt neddæmpning af omkostningsniveauet, men det viste sig vanskeligt at finde noget at forhandle om. Dette skyldtes igen regeringens uhyre vage oplæg. Skulle parterne virkelig forhandle om den slags ting, måtte de have noget at gå ud fra. Ville regeringen føre en gennemgribende indkomstpolitik, måtte den konkret kunne fremlægge rammerne herfor omfattende den samlede befolkning, men dette skete ikke. Der kom blot nogle vage antydninger af, at kunne hovedorganisationerne nå frem til »noget« i den angivne retning, da skulle ikke-lønmodtagerindkomster også komme til at yde ofre. Men hvilke og på hvilken måde? Herpå var det umuligt at opnå svar, og i det

75. »Løn og Virke«, 1968, p. 23.
76. »Løn og Virke«, 1968, p. 103.

hele taget forblev LO's spørgsmål om, hvilken økonomisk politik, der nu skulle føres, ubesvaret, når bortses fra traditionelle vendinger om lønstigninger, bremsning af inflation, konkurrencevne etc. Der blev endvidere via den radikale arbejdsminister fremført adskilligt om dyrtidsportionerne, destruktion, halvering eller udskydelse. Som forholdene lå kunne LO imidlertid ikke gå med til noget som helst af denne art. Det samme gjaldt forslag om udsættelse af arbejdstidforkortelsen fra 1. juni 1968. Dansk fagbevægelse ville ikke være med til at rokke en tøddel i de bestående og indgåede overenskomster på arbejdsmarkedet. Dette måtte stå fast og var yderligere blevet cementeret af regeringens lunkne og uklare oplæg samt den stilling de tre borgerlige partier tog i december 1967. Man ville så stærkt som overhovedet muligt advare regeringen mod at bruge sit parlamentariske flertal til indgreb mod de gældende overenskomster. Det ville komme den dyrt at stå [77]. Den 29. februar sluttede herefter LO's forhandlinger med DA resultatløse, og statsministeren fik meddelelse herom.

På et møde med Arbejdernes Fællesorganisationer den 10. marts i Odense redegjorde Thomas Nielsen yderligere for LO's stilling. Han henviste igen til uklarheden i regeringens forslag. Gang på gang havde man fra LO's side – og også fra DA's side – spurgt hvorledes eventuelle foranstaltninger, som hovedorganisationerne måtte kunne enes om, skulle indpasses i en samlet helhed, men man fik ingen koncise svar. Heller ikke planerne om ændring af landbrugsstøtten kunne man få konkrete oplysninger om. Også de andre lønmodtagerorganisationer havde jo meddelt regeringen, at man ikke på det foreliggende grundlag kunne fremkomme med forslag som ønsket af regeringen. Det, som var korrekt og rimeligt i november 1967, ville også være korrekt og rimeligt i marts måned 1968, men en indkomstpolitik kunne ikke gennemføres alene ved resignation fra lønmodtagernes side. Det havde heller ikke virket fremmende for drøftelserne, at regeringen havde fremsat trusler – om skatteforhøjelser – over for parterne, såfremt disse ikke nåede til enighed om indgreb [78].

DA's medlemsblad, »Arbejdsgiveren«, indeholder den 15. marts et referat af den skrivelse, DA's forretningsudvalg den 1. marts tilstillede statsministeren. Det hedder heri, at DA fuldt ud deler regeringens bedømmelse af landets økonomiske situation. Et bidrag fra arbejdsmarkedets hovedorganisationer til stabilisering af løn- og indkomstudviklingen måtte hvile på en frivillig aftale, og man havde fået det indtryk, at regeringen delte dette synspunkt. Ligeledes måtte det være en forudsætning, at andre lønmodtagerorganisationer kom til at indgå på en tilsvarende ordning, og at de indkomstgrupper, der ikke på den ene eller anden måde, herunder ved pris- og avancestoplovene, gav af-

77. »Løn og Virke«, 1968, p. 67.
78. »Løn og Virke«, 1968, p. 106, 108.

kald på indkomstforbedringer, måtte pålægges ofre, der svarede til de afsavn, de hos DA's medlemmer beskæftigede lønmodtagere måtte påtage sig ved en aftale mellem arbejdsmarkedets hovedorganisationer. Man havde under samtaler med statsministeren og arbejdsministeren fået forsikring for, at der ville blive gennemført en sådan parallellitet. Under drøftelserne med LO havde DA herefter peget på følgende alternative muligheder, eventuelt kombination af muligheder: (1) Bortfald af i hvert fald én af de to dyrtidsportioner, der forfalder fra og med første lønningsuge efter 1. marts, eventuelt udskydelse af tidspunktet for ikrafttrædelse af de generelle forhøjelser af timelønninger og akkorder, der træder i kraft fra samme tidspunkt. (2) Udsættelse af tidspunktet for den aftalte nedsættelse af den ugentlige arbejdstid med $1^1/_2$ time og den dertil knyttede lønkompensation pr. juni 1968. (3) Uforandret forlængelse af de nuværende overenskomster med 1 år ud over 1. marts 1969, dog således at dyrtidsreguleringen af lønningerne gjordes halvautomatisk med virkning fra efteråret 1968. (4) Mulighederne for en aftale mellem hovedorganisationerne om fælles bestræbelser til modvirkning af lønglidning. Disse forskellige muligheder var alle blevet afvist af LO. Under disse omstændigheder kunne DA for sit vedkommende kun bidrage til den påkrævede stabilisering af landets økonomi ved i størst muligt omfang at søge at bringe lønglidningen til standsning [79].

På DA's generalforsamling den 16. maj redegjorde formanden, *Svend Heineke,* for organisationens holdning til de forskellige indkomstpolitiske forslag og drøftelser. Formanden afviste, at DA's indstilling til spørgsmålet om lovgivningsindgreb i overenskomsterne skulle være afhængig af den siddende regerings partifarve og af mandatfordelingen i folketinget. Det, DA i december 1967 tog afstand fra, nemlig en lovgivning der tilsidesatte indgåede aftaler på arbejdsmarkedet, frarådede man også i februar 1968, og det man i februar sagde ja til, nemlig en forhandling med LO om en frivillig aftale om at ændre de gældende overenskomster, ville DA også have sagt ja til i december, hvis man havde fået opfordring dertil. Det var i den forbindelse DA ligegyldigt, om et planlagt lovindgreb, var til den ene eller den anden overenskomstparts fordel. Havde DA stiltiende affundet sig med, at lovforslaget om nedfrysning af en dyrtidsportion blev fremsat og gennemført, ville man have afskåret sig fra at protestere, når lovgivningsindgreb eventuelt med modsat fortegn ville blive gennemført i fremtiden. At de to parter, der har underskrevet en overenskomst, på egen eller andres foranledning bliver enige om at ændre denne overenskomst, når de forudsætninger, hvorunder den er indgået, er ændret væsentligt, er noget ganske andet end lovindgreb. Når man i DA i februar sagde ja til den nye regerings opfordring til at forhandle med LO om at begrænse de

79. »Arbejdsgiveren«, 1968, nr. 6, pp. 7–8.

overenskomstmæssige lønforhøjelser, eventuelt den aftalte arbejdstidsnedsættelse i andet overenskomstår, var man følgelig ikke i modstrid med, hvad man gjorde i december, da man frarådede lovgivningsmagten at gribe ind [80].

FTF's medlemsorgan, »fællesrådet« indeholdt i sit februar-nummer en vurdering af statsministerens udspil fra 15. februar. Det hed heri, at oplægget havde været en skuffelse, fordi det kun var holdt i almindelige og vage vendinger og kun indeholdt meget få konkrete forslag til problemernes praktiske løsning. Regeringsoplægget rummede heller ingen enkeltheder om det alternativ, som et negativt svar fra organisationerne ville udløse. På dette punkt afveg oplægget fra tidligere oplæg givet af en statsminister på tilsvarende møder for organisationslederne, og regeringen havde herigennem påtaget sig et stort medansvar for, at udfaldet af appellen let kunne blive negativt. I virkeligheden var det en for en lønmodtagerorganisation højst usædvanlig situation at blive sendt hjem med påbud om at finde ud af, hvordan man bedst kunne forringe gældende overenskomster, som er indgået efter måneders vanskelige forhandlinger og med et resultat, der for sidste overenskomstsituations vedkommende fra lønmodtagerside måtte betegnes som relativt beskedent. Det var et spørgsmål, om nogen lønmodtagerorganisation i overensstemmelse med sit formål overhovedet kunne løse en sådan opgave. Specielt tankerne om en omlægning af landbrugsstøtten med det formål at påvirke pristallet, betegnedes som pristalsfusk, og FTF advarede regeringen herimod [81].

FTF svarede da også på linie med LO, Danmarks Lærerforening, Fællesrepræsentationen af Arbejdsledere og tekniske Funktionærforeninger og Akademikernes Samarbejdsudvalg negativt på statsministerens henvendelse den 1. marts. Det hed i organisationens skrivelse, at man ikke på baggrund af statsministerens redegørelse og de øvrige modtagne oplysninger havde haft mulighed for at vurdere, hvorledes et eventuelt indgreb over for lønmodtagerne ville blive modsvaret ved indgreb over for andre samfundsgrupper, ligesom der ikke iøvrigt i regeringens oplæg havde været fremsat konkrete forslag, som organisationerne kunne tage stilling til [82].

Regeringens reaktion på organisationernes afslag

Efter organisationernes afslag på regeringens opfordring kan man sige, at den indkomstpolitiske strid i vinteren 1967–68 var afsluttet, eftersom det blev tilkendegivet fra regeringens ide, at man nu ville vælge den »næstbedste« løsning, d. v. s. undgå indgreb i de kollektive overenskomster og i stedet for koncentrere sig om skatteforhøjelser m. v. Statsminister *Baunsgaard* gav den 5. marts folketinget en redegørelse herfor, og finansminister *Poul Møller*

80. »Arbejdsgiveren«, 1968, nr. 11, pp. 9–10.
81. »fællesrådet«, 1968, p. 23.
82. »fællesrådet«, 1968, p. 43.

stillede samme dag forslag om en forhøjelse af momsprocenten fra 10 til 12½, hvilket ville give et provenu på 1.250 mill. kr. og efter samtidigt gennemførte kompensationer et nettoprovenu på ca. 725 mill. kr. i finansåret 1968–69. Statsministeren understregede i folketinget, at der i den givne situation ikke fandtes andet middel, der i samme grad som en opbremsning af lønudviklingen ville kunne have en gavnlig virkning på alle områder af det økonomiske liv. Man havde stærkt advaret regeringen mod enhver tanke om indgreb i rettigheder i henhold til kollektive lønoverenskomster. Regeringen delte betænkelighederne ved sådanne indgreb, men i den foreliggende situation havde man ment, at de kunne overvindes, hvis der ved forhandling mellem parterne kunne opnås enighed om en form for regulering, som ville være til gavn for alle parter. Han afviste kritikken af det upræcise oplæg, idet det netop ikke havde været meningen at binde parterne til på forhånd bestemte løsninger, og han fremhævede også, at det var blevet gjort klart for de to parter, at tilbageholdenhed for lønmodtagerne på LO-DA-området ville blive fulgt op af tilsvarende foranstaltninger for andre lønmodtagere, ligesom man havde redegjort for princippet, hvorefter ikke-lønindkomster ville blive undergivet samme beskæring, som den lønmodtagerne eventuelt måtte påtage sig. Under mundtlige drøftelser havde statsministeren og arbejdsministeren også peget på konkrete muligheder for lønmæssigt tilbagehold. Blandt de øvrige forholdsregler, som regeringen nu ville tage, var – foruden den nævnte momsforhøjelse – bl. a. overvejelser om faste priser og tidsfrister ved licitationer af offentlige bygninger og anlægsarbejder, gennemførelse af de allerede tidligere bebudede besparelser på statsbudgettet samt en begrænsning af prisstigningerne ved en midlertidig udsættelse af de forhøjelser af landbrugspriserne, som landbruget var berettiget til, samtidig med at spørgsmålene omkring landbrugets indkomstudvikling og likviditetsproblemer ville blive løst på en tilfredsstillende måde [83]. Den 15. marts vedtoges herefter i folketinget med regeringspartiernes stemmer (94) mod oppositionspartiernes stemmer (65) forslaget om en forhøjelse af momsprocenten.

Konklusioner

Striden om den økonomiske politik, herunder om indkomstpolitikken, i vinteren 1967–68 førte til dramatiske politiske begivenheder. Regeringens støtteparti, SF, gik i stykker, hvorefter der opstod regeringskrise med påfølgende folketingsvalg, der gav en klar forskydning i retning bort fra de såkaldt socialistiske til de såkaldt borgerlige partier. Dette førte til dannelsen af en borgerlig koalitionsregering med et større flertal i folketinget, end det ellers var set i Danmark efter den anden verdenskrig. Denne flertalsregerings økonomisk-

83. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 554–558.

politiske oplæg blev imidlertid taget af bordet efter modstand fra lønmodtagerorganisationerne, hvorefter regeringen gennemførte indgreb, som den selv gav udtryk for repræsenterede den »næstbedste« løsning.

Spørgsmålet er, hvad man kan udlede af denne udvikling. Spørgsmålet vil naturligvis være meget vanskeligt at besvare, fordi så mange forskellige problemsæt griber afgørende ind i hinanden.

Umiddelbart kan man dog konstatere, at der inden for et tidsmæssigt forløb på tre måneder, som den her anførte periode drejer sig om, ikke er sket nogen betydningsfuld ændring i vurderingen af konjunktursituationen. I løbet af 1968 forbedredes nok de internationale konjunkturudsigter, men året igennem skete der i forhold til 1967 en stigning i arbejdsløsheden, og produktionsstigningen blev mindre end i de forudgående år, medens betalingsbalanceunderskuddet bl. a. som følge af bytteforholdsforringelsen i medfør af devalueringen stort set var uændret. Det er i det mindste næppe rimeligt at hævde, at der på de tre måneder i 1967–68 skete en så radikal omvurdering af den økonomiske situation, at indgreb, som man havde skønnet økonomisk tilforladelige eller ønskelige i december, ikke længere var det i februar. Denne opfattelse synes da også at være sammenfaldende med organisationernes vurdering af en foreliggende situation.

Ser man på de forskellige aktørers – i. e. partiers og organisationers – holdninger, må det umiddelbart konstateres, at de borgerlige partier, der i december 1967 som led i en bredt anlagt kritik af regeringens lovforslag stemte imod forslaget om indefrysning af en dyrtidsportion, i februar-marts 1968 formentlig ville have godkendt et sådant indgreb. For så vidt angår organisationerne, kan man konstatere, at LO og lønmodtagerorganisationerne, der i november-december 1967 havde tilsluttet sig tanken om indefrysning af en dyrtidsportion, i februar gik imod denne ide, medens arbejdsgiverne, der var betænkelige i 1967, i februar selv foreslog en indefrysning.

Analysen ovenfor viser dog en lang række nuancer, der yderligere kan forklare disse standpunkter. Således byggede *Venstres* og *Radikales* modstand, som den kom til orde under folketingsbehandlingen, ikke mindst på modstand mod forslaget om éngangsskat, som man fandt uretfærdigt. Da de to lovforslag af regeringen var kædet sammen, måtte man imidlertid også stemme mod indefrysningen af dyrtidsportionen, selv om adskilligt ellers kan tyde på, at disse partier egentlig havde sympati for dette forslag. Til gengæld fremsatte regeringen ikke i februar-marts åbent noget forslag om kompenserende indgreb i forhold til ikke-lønmodtagerne. Både Venstres ordfører og statsministeren gav udtryk for, at man var indstillet på sådanne indgreb – ud over de prispolitiske foranstaltninger – men hvorledes man ville foretage disse, uden at komme ind på samme forslag, som dem regeringen havde forelagt i december 1967, slap man uden om at tage nøje stilling til i hvert fald over for offentligheden.

De to partiers argumentation kan derfor næppe afvises på det givne grundlag. For *Det konservative Folkepartis* vedkommende blev modstanden mod forslaget om indefrysning af dyrtidsportionen også i høj grad begrundet ved det tvivlsomme i indgreb i indgåede kollektive arbejdsoverenskomster. Den konservative ordfører stillede spørgsmålstegn ved, om organisationslederne overhovedet kunne have mandat til at give tilslutning til sådanne ændringer i overenskomster, der var indgået efter urafstemning på arbejdsmarkedet. Efter valget var de konservative så med til at foreslå forhandlinger om tilsvarende foranstaltninger mellem arbejdsmarkedsorganisationerne. Nu var der ganske vist tale om frivillige indgreb. Men havde det været tvivlsomt, om der var hjemmel til lovbundet indgreb, må det vel stå nogenlunde klart, at organisationslederne ikke på egen hånd – selv om de var enige – kunne sætte overenskomsterne eller dele deraf ud af kraft. Skulle en eventuel enighed mellem arbejdsmarkedsparterne i februar-marts 1968 have medført ændringer i arbejderes og funktionærers overenskomstmæssige rettigheder, måtte den formentlig have været fulgt op af lovmæssige bestemmelser, således at situationen på det punkt altså ville have været analog med situationen i december. Man kan naturligvis så påpege, at arbejdsgiverne i december var modstandere af indgreb, som de selv foreslog i februar, men dette kan formentlig ikke berøre spørgsmål om organisationsledelsernes principielle muligheder set i forholdet til organisationsmedlemmernes rettigheder, hvilket var indholdet i den konservative argumentation.

Man kan således påpege en vis inkonsekvens i den konservative holdning, men dette kan selvfølgelig skyldes, at de konservative ikke på noget tidspunkt anså det for sandsynligt, at der ville blive enighed mellem arbejdsmarkedsorganisationerne, en vurdering som kan støttes på udtalelser fra LO og Socialdemokratiet allerede tilbage under de dramatiske begivenheder i december 1967. Dertil kommer så, at det formentlig for alle tre borgerlige partier har været en klar politisk målsætning af få fjernet den socialdemokratiske regering og hermed få brudt det socialdemokratiske »regeringsmonopol«. En sådan målsætning er naturligvis fuldt ud legitim, og den havde vel lige siden VK-regeringens dage været en målsætning for disse to partiers samarbejde. For de radikale var der så hertil kommet den udvikling, at Socialdemokratiet var indgået i et snævrere samarbejde med SF efter valget i 1966, og i særlig grad fra foråret 1967, hvilket kunne føre til, at partiet følte sig sat uden for politisk indflydelse i højere grad, end dette ellers havde været tilfældet i ca. to menneskealdre. Hvad der så har været afgørende for partierne, er det på det givne grundlag ikke muligt at konstatere, men det er klart, at alle disse spørgsmål formentlig er indgået i vurderingen, således at man ikke kan forvente »konsekvens« i holdningerne ud fra argumentationen på enkelte delområder. For så vidt angår *Socialdemokratiet* og *Socialistisk Folkeparti,* kan en tilsva-

rende opstilling af argumentationen før og efter valget ikke gennemføres, eftersom de eventuelle indkomstpolitiske indgreb ikke på samme måde blev forelagt i folketinget i februar-marts, som tilfældet var i december. Partierne kunne iøvrigt henholde sig til, at de alene ønskede indgreb i dyrtidsregulering m. v., såfremt dette kunne sanktioneres af lønmodtagerorganisationerne, hvilket som anført ikke skete under VKR-regeringen. Om så disse partier – og specielt Socialdemokratiet, der er repræsenteret i LO's ledelse – søgte at påvirke organisationernes holdning til regeringens oplæg, er det ikke muligt at konstatere.

Med hensyn til *lønmodtagerorganisationerne* går argumentationen for den ændrede holdning ud på, at man ikke fik forelagt et klart oplæg fra regeringen, og derfor ikke havde noget grundlag for at vurdere, hvad man nærmere kunne eller burde gå ind på. Specielt havde dette angiveligt betydning med henblik på de ønskede indgreb over for ikke-lønindkomsterne. Ud fra det givne materiale må det vel også erkendes, at organisationerne fik et mindre definitivt grundlag at vurdere på, end tilfældet var i 1967. Udtalelser fra LO-ledere og socialdemokratiske politikere i december 1967 og tidligt på 1968 tyder dog i retning af, at LO under ingen omstændigheder var indstillet på at medvirke til den borgerlige regerings indkomstpolitik.

Arbejdsgivernes standpunkttagen forekommer umiddelbart at være den mest bemærkelsesværdige. DA understreger kraftigt, at man ikke kan akceptere lovmæssige indgreb i indgåede overenskomster. Herefter foreslår DA i februar 1968 LO en række indgreb i disse overenskomster, som formentlig – jfr. ovenfor – kun kunne have været gennemført ved lovgivningsmagtens mellemkomst, eller efter urafstemning på arbejdsmarkedet (i enkelte forbund afstemning ved kompetent forsamling), der vel ikke uden videre kunne forventes at ville have givet tilslutning til sådanne forslag (ønsket om urafstemning ses iøvrigt ikke at være fremført af DA). Enten har denne sammenhæng ikke været kendt og akcepteret af DA's ledelse – hvilket forekommer usandsynligt – eller også ligger det nær for at antage, at DA's ledelse har haft motiver for sin standpunkttagen uden for det snævrere arbejdsmarkedsmæssige område, evt. i et samspil med et eller flere borgerlige partier, hvilket naturligvis også kan anses for et legitimt organisationspolitisk standpunkt af en hovedorganisation, der i forvejen ydede økonomiske bidrag til de to største borgerlige partier. Endelig foreligger der selvsagt den mulighed, at man i DA's ledelse har følt fornærmelse og tilsidesættelse over ikke i tilstrækkeligt omfang at være blevet taget med på råd i forbindelse med tilrettelæggelsen af indgrebene i november-december 1967. En parallel hertil kan måske findes i organisationens holdning i forbindelse med gennemførelsen af overenstkomstloven fra marts 1963 (helhedsløsningen).

Konklusionerne bliver således på dette område temmelig magre. Med størst

sikkerhed kan man måske påpege det ikke særligt opsigtvækkende, at en nationaløkonomisk dogmatik i retning af »rigtige« eller »forkerte« løsninger i den økonomiske politik ikke plager aktørerne i den offentlige og politiske debat. Når de inden for få måneder under stort set ensartede økonomiske vilkår kan tage forskellig stilling til stort set samme »økonomisk-politiske« problem, er der vel indicier for, at »det økonomiske« for dem inden for de givne rammer repræsenterer en argumentationsfacon – og ofte ikke mere – i den politiske strid.

Ud fra det givne materiale kan det måske derudover konkluderes, at statens muligheder for at styre lønudviklingen på det private arbejdsmarked ved at true med skatte- eller afgiftsforhøjelser, såfremt bestemte lønrammer overskrides, ikke er så effektiv en fremgangsmåde. Man skal dog nok være varsom med at føre denne konklusion for langt ud over den i vinteren 1967–68 foreliggende situation. Således må det fremhæves, at teorien bag denne form for indkomstpolitik [84] går ud på, at regeringen ved tilrettelæggelsen af finanspolitikken skal tilse, at den lønstigning, som regeringen ønsker, sammen med den bebudede finanspolitik, netop vil give lønmodtagerne den største økonomiske fordel; vælger organisationerne derimod en lønstigning, som afviger fra det af regeringen ønskede, skal skatter og afgifter fastsættes således, at den økonomiske gevinst for organisationernes medlemmer bliver mindre, og disse muligheder skal klargøres for organisationerne, inden forhandlingerne indledes. Tanken er herefter, at lønmodtagerorganisationerne vil akceptere regeringens indkomstpolitiske ønsker, fordi de herigennem maksimerer medlemmernes økonomiske fordele. Det er imidlertid meget vanskeligt at afgøre, hvorvidt en akcept af regeringens henstilling fra februar 1968 kunne have givet fagbevægelsens medlemmer større økonomiske fordele end en afvisning, alene af den grund, at regeringens forslag ikke var konkret udformet før svarets afgivelse. Ligeledes kan det måske have skabt særlige organisationspolitiske og emotionelle vanskeligheder, at der i givet fald ville blive tale om et indgreb i allerede indgåede overenskomster, og det må vel derudover antages, at også andre forhold end de økonomiske iøvrigt har påvirket standpunkttagen. Et fingerpeg herom er det måske, at det kan konstateres, at de opfordringer, LO i situationen modtog fra arbejdspladser, lokale og faglige foreninger, næppe overhovedet søgte at afveje de økonomiske fordele, men derimod var monotont afvisende.

84. E. g. Bent Hansen: »Finanspolitikens ekonomiska teori«, *Statens Offentliga Utredningar*, 1955 : 25, Uppsala 1955, pp. 325–338.